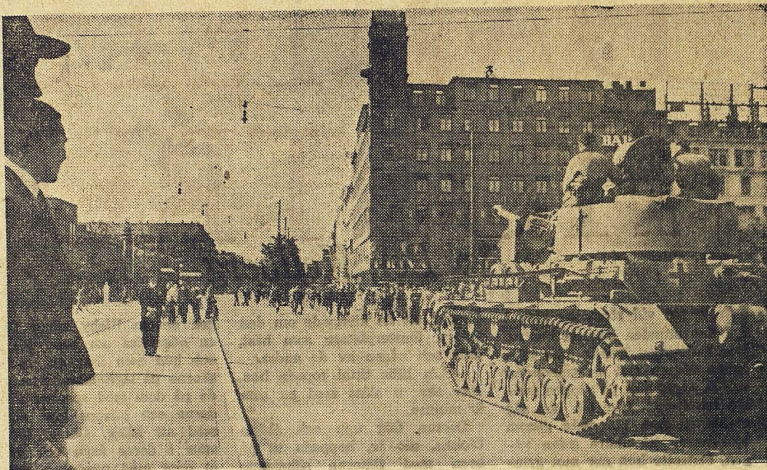

DANMARKS VÄG TILL 9 APRIL

HISTORIEPROFESSORN i Århus Troels Fink höll i höstas fem föredrag, som nu utgivits i bokform under titeln *Dansk udenrigspolitik efter 1864* (Universitetsforlaget i Århus, kr 6:75). Det är en till omfånget liten, till innehållet tungt vägande skrift, i viktiga punkter byggd på förut obegagnat källmaterial. Framställningen blir glänsande genom professor Finks förmåga att förena klara linjer, stark koncentration och fin analys med ett livfullt berättande, som trots knappheten ger utrymme åt belysande och spännande episoder. Med sådant mästarekap borde en översikt av Sveriges utrikespolitiska historia formas i anslutning till det stora verk som nu närmar sig avslutningen.

Professor Finks ledmotiv är att klarlägga förhållandet mellan utrikespolitik och försvarspolitik; därvid blottas motiv och synpunkter som i den offentliga debatten av naturliga skäl aldrig kommit fram. Efter 1864 års nederlag i kriget mot Preussen och Österrike dominerades den danska politiken under några år av hoppet om återvinning av de danska delarna av Slesvig. 1867 års härordning byggde på denna tanke; Danmark skulle ha en liten, väl utrustad och rörlig armé, som kunde samarbeta med en fransk expeditionskår i händelse av ett fransk-tyskt krig. Vid krigsutbrottet 1870 blev frågan aktuell, en del ledande politiker var benägna för aktion, och underhandlingar öppnades med en till Köpenhamn sänd representant för den franske kejsaren; de danska studenterna, samlade till möte i Klampenborg, jublade vid underrättelsen om fransk krigsförklaring. Redan inom några veckor blev dock den prussiska överlägsenheten i kriget uppenbar, och de dansk-franska förhandlingarna avbröts. Sedan dess kännetecknas dansk utrikespolitik intill det andra världskriget av en vilja till neutralitet som i allt högre grad präglades av uppfattningen att man under inga förhållanden fick komma i krig med Tyskland. Den sista etappen av denna neutralitetspolitik med reservationer blev följdriktigt försvarets nedskrivning och uppgivelsen inför Tyskland i april 1940.

Under 1800-talets sista decennier blev försvarsfrågan, liksom senare i Sverige, ett stridsämne mellan partierna vid sidan av frå-

Sommaren 1940: tyska tanks dundrar över Rådhuspladsen i Köpenhamn.

gan om parlamentarismens genomförande. Köpenhamns befästning, särskilt på sjösidan, genomfördes under Estrupiatet. Den utrikespolitiska tanken bakom befästningsverket var närmast att Köpenhamn i händelse av ett tyskt angrepp under ett storkrig skulle kunna hålla ut tills man fick hjälp

från England och/eller Ryssland, men åtminstone vid vissa tillfällen ansåg Estrup själv att risken av ett krig med Tyskland till varje pris måste undvikas. "Jag anser det därför nödvändigt", yttrade Estrup privat år 1878, "att vi i tid närmar oss Tyskland så mycket att det inte kan vara något som

helst tvivel om att Danmark kommer att stå på dess sida i varje läge och aldrig gå emot det." Monarkens och högerns man förordade alltså den politik som kom att drivas sextio år senare, men han genomdrev likväl, kanske främst av inrikespolitiska skäl, det befästande av Köpenhamn som

allmänt uppfattades som riktat mot den tyska faran.

Ett nytt skede i utvecklingen markeras av uttalanden och förhandlingar före och under det rysk-japanska kriget. Den vänsterregering med Deuntzer i spetsen som sedan 1901 satt vid makten hade enligt deklarationer som gjorts redan vid Estrups fall och "förlikningen" 1894 att arbeta för internationellt erkännande av Danmarks neutralitet. Vidare var Ryssland och Tyskland, under närmandet 1903—1905 mellan dessa stater, angelägna att garantera Danmarks neutralitet av ett helt annat motiv, nämligen med tanke på en engelsk flottaktion i Östersjön. "Kort uttryckt kan man framställa saken så att Ryssland och Tyskland skulle ge garantier för Danmarks neutralitet för att därigenom få tillfälle att — i händelse av krig med England — besätta landet innan England kunde göra det", skriver Fink. Kejsar Vilhelm talade om saken med Kristian IX, som fick lova att tills vidare hålla tyst inför sin statsminister — vilket erinrar om de svenska kungarnas uppträdande då och senare — och trevare gjordes i Köpenhamn. Det blev ingenting av saken, närmast därför att de tyska och ryska rege-

Kristian IX.

ringarna drog sig tillbaka. Den tyske kejsaren skrev till tsaren att det var bäst att låta den danska insikten om landets hjälplöshet mogna utan några neutraliseringsförslag; vid ett storkrig "skulle Ryssland och Tyskland ögonblickligen handla till skydd för sina intressen genom att besätta Dan-

mark och hålla det ockuperat så länge kriget varade".

Även under den följande vänsterregeringen J C Christensen diskuterades neutralitetsfrågan och förhållandet till Tyskland; av särskilt intresse är samtalen mellan byråchefen i det danska försvarsdepartementet, kapten Lütken, Christensens representant, och chefen för den tyska generalstaben Moltke. Lütken tog upp frågan om Tyskland ville lova att respektera Danmarks neutralitet, men antydde också möjligheten av en militärkonvention eller allians, om Danmark kunde återfå Nordslesvig. Moltke förklarade att Danmark i ett storkrig måste välja mellan England och Tyskland. Att ge tillbaka Nordslesvig till Danmark kunde det inte vara tal om, utom möjligen efter ett krig i vilket Danmark ingripit på tysk sida. En rad uppgifter tyder på att kungen, konseljpresidenten och utrikesministern stod positiva till kravet att Danmark i händelse av krig skulle gå med Tyskland, även om ett avtal i denna riktning ansågs omöjligt. Den nya försvarsordningen av år 1909 innebar, enligt Fink, "att Danmark skulle kunna försvara sig mot alla stater utom Tyskland, dock att det inte var uteslutet att en regering som så önskade också kunde använda försvaret mot Tyskland".

Radikalerna och socialdemokraterna, som under de följande årtiondena i huvudsak bestämde dansk utrikes- och försvarspolitik, leddes av andra principiella synpunkter än de förut härskande partierna. Av särskild betydelse var den redan år 1909 av radikalen P Munch — den senare utrikesministern — framförda tanken att ett starkt försvar kunde inbjuda till angrepp genom att de krigförande skulle tävla om att ta detta försvar i besittning; Köpenhamns fästen på sjösidan skulle för Tyskland vara åtråvärda i ett krig med England, och tyskarna kunde genom en nattlig aktion på ett dygn erövra huvudstaden. Munch och andra uttalade nästan öppet att en fredlig ockupation under alla förhållanden vore bättre än ett krig. Utrikesminister Erik Scavenius klarade regeringens hållning då han den 3 au-

gusti 1914 till det tyska sändebudet förklarade att "Danmark kommer inte i något fall att sluta sig till Tysklands motståndare". Meningen med dessa ord måste ha varit att Tyskland kunde ockupera landet utan motstånd; i motsats till Estrup 1878 och Lütken eller Christensen 1907 torde man också ha menat att Danmark ej heller skulle gå in i kriget på tysk sida, även om andra stater kränkte landets neutralitet eller skred till ockupation.

I det första världskriget lyckades Danmark likväl att stå utanför, dels för att de krigförande inte hade tillräckligt intresse av att bryta neutraliteten, dels därför att "det danska försvaret var tillräckligt för att ge Tyskland tro på att Danmark skulle försvara sin neutralitet". Under 1920- och 1930-talen fick försvaret förfalla, Danmark blev ett militärt vakuum och "den fredliga ockupationen" den 9 april 1940 blev en slutpunkt på "den i militärt hänseende svagt underbyggda alliansfria utrikespolitiken". Men den 9 april blev också en vändpunkt. "Denna dags bittra erfarenheter bildar utgångspunkten för en ny utrikes- och försvarspolitik."

HERBERT TINGSTEN

Utrikesminister P Munch.